

Wrocław, 28.08.2023

Dr hab. Anna Oleszkiewicz, prof. UWrocław
Zakład Eksperymentalnej Psychologii Społecznej
Instytut Psychologii
Uniwersytet Wrocławski

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Wioletty Ozgi pt. *„Wpływ emocjonalności zdjęcia, ekspresji emocjonalnej i wskazówki spojrzeniem na wzrokową uwagę przestrzenną”*

Przy ocenie rozprawy doktorskiej mgr Wioletty Ozgi kierowałam się przepisami zawartymi w Ustawie z dn. 20 lipca 2018r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018r. poz. 1668 z późn. zm.), w tym art. 187 pkt. 1 i 2, zgodnie z którymi „**Rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie albo dyscyplinach oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej**” oraz „**Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej albo oryginalne dokonanie artystyczne**”.

Ocena merytoryczna

Celem przedstawionej rozprawy doktorskiej jest weryfikacja wzajemnych zależności pomiędzy czynnikami afektywnymi i społecznymi, wpływającymi na dynamikę wzrokowej uwagi przestrzennej. W szczególności Autorkę interesuje znaczenie ekspresji emocjonalnej twarzy (strach, radość, neutralna) i wskazówki spojrzeniem na dynamikę przetwarzania wzrokowego zdjęć wzbudzających u obserwatora strach, radość lub neutralnych emocjonalnie. Aby odpowiedzieć na pytanie badawcze oraz zweryfikować dziesięć szczegółowych hipotez badawczych, mgr Ozga zrealizowała badanie pilotażowe testujące ładunek afektywny materiałów bodźcowych oraz badanie przesiewowe w celu selekcji uczestników deklarujących m.in. niski poziom lęku, brak aleksytymii oraz niektórych deficytów neurologicznych i neuropsychologicznych. W pracy nie znalazłam informacji, ile pierwotnie osób przystąpiło do badania selekcyjnego, wyłoniono natomiast 179 osób,

które spełniły kryteria selekcji przyjęte przez Autorkę przystąpiły do udziału w dwóch eksperymentach. Eksperyment 1 zaprojektowano w celu analizowania zjawiska orientacji i zaangażowania wzrokowej uwagi przestrzennej, natomiast Eksperyment 2 służył analizie wskaźników opisujących proces odangażowania wzrokowej uwagi przestrzennej. W toku postępowania badawczego potwierdzono sześć hipotez badawczych, a odrzucono cztery hipotezy. Na tej podstawie Autorka nakreśliła zmieniającą się rolę wskazówki spojrzeniem w nakierowywaniu wzrokowej uwagi przestrzennej na wszystkich etapach analizy wzrokowej materiału bodźcowego.

Uwagi ogólne

Pisząc wstęp teoretyczny Autorka wykazuje się znajomością literatury przedmiotu. Trafnie odwołuje się do głównych teorii obowiązujących w psychologii poznawczej i omawia zagadnienia kontroli poznawczej. Zachowuje chronologię prezentowanych teorii i w spójny sposób omawia proponowane przez swoich poprzedników mechanizmy uwagi wzrokowej. Wprowadzenie teoretyczne rządzi się więc klarowną logiką i prezentuje biegłość mgr Ozgi w literaturze przedmiotu, również tej najnowszej. W mojej ocenie jedynym zasadniczym brakiem wprowadzenia teoretycznego jest brak wskazania na luki w obecnym stanie wiedzy. Wstęp teoretyczny stanowi doskonały kontekst do nakreślenia zagadnień, które nie są dostatecznie rozpoznane przez naukę. Takie informacje stanowiłyby tło do wyprowadzenia hipotez badawczych i w sposób klarowny powiązałyby całą rozprawę z aktualnym stanem wiedzy na temat wzrokowej uwagi przestrzennej. Inne drobne uwagi do wprowadzenia teoretycznego, nie powodujące jednak znacznych utrudnień w odbiorze, dotyczą nagromadzenia twierdzeń teoretycznych, które miejscami jest duże i trudno zorientować się czemu omówienie danego zagadnienia służy. Z rzadka pojawiają się wcześniej niewprowadzone pojęcia, co również utrudnia podążanie za myślą Autorki. Te przeszkody są już nieobecne w drugim rozdziale, który prowadzony jest o wiele sprawniej. Zakończenia niektórych sekcji (np. Rozdziału II) bardziej przypominają jego streszczenie niż syntezę i wnioski, które łączyłyby go w sposób logiczny z następną częścią rozprawy.

Autorka stawia dziesięć szczegółowych hipotez badawczych. Hipotezy te w sposób pomysłowy i oryginalny łączą czynniki społeczne i afektywne rządzące wzrokową uwagą przestrzenną człowieka. Doktorantka w klarowny sposób organizuje hipotezy w ujęciu temporalnym - od orientacji przez zaangażowanie i odangażowanie uwagi. Posługuje się danymi okulograficznymi analizując zróżnicowane wskaźniki takie jak czas fiksacji czy latencja sakady. Zestaw hipotez badawczych jest spójny i prezentuje innowacyjny wkład w psychologię poznawczą, ale już analiza poszczególnych hipotez w oderwaniu od całego zestawu może prowadzić do wniosku, że niektóre hipotezy (np. H3.1 i H3.2) nie są nowatorskie. Można zatem zastanowić się czy lepszą strategią nie byłoby zaproponowanie mniejszej ilości bardziej ogólnych hipotez.

Materiał bodźcowy jest wybrany zgodnie z rygiem naukowym i dowodzi biegłości Autorki w korzystaniu z dostępnych baz danych materiałów wizualnych. Zdjęcia i bodźce zastosowane w badaniach zostały solidnie przetestowane zanim przeprowadzono badania właściwe. Ograniczenia wynikające z założeń teoretycznych, dotyczące „czystości” ładunku emocjonalnego zdjęć wywołujących strach (a pozbawione komponentu wywołującego obrzydzenie) są omówione w dyskusji i w mojej ocenie uzasadnione. Dyskusja mogłaby dodatkowo omówić możliwości kontroli pobudzenia fizjologicznego (a nie tylko deklaratywnego) wywołanego przez bodźce wizualne i rozszerzyć się o spekulacje na temat potencjalnej kontroli skuteczności wywołania pobudzenia w trakcie trwania eksperymentu właściwego i uwzględnienia tego wskaźnika w analizach statystycznych. Pozwoliłoby to zweryfikować przypuszczenie, że pobudzenie uczestników badania mogło maleć proporcjonalnie do ilości wykonanych prób/zadań, co wydaje mi się logicznym przypuszczeniem.

Eksperymenty 1 i 2 są zaprojektowane zgodnie ze standardami naukowymi i spełniają rygor metodologiczny, jednak pozostawiają czytelnika w stanie niedosytu empirycznego. Mnogość weryfikowanych hipotez opiera się jedynie na dwóch badaniach empirycznych, które prowadzą do potwierdzenia części hipotez. Brak replikacji lub bardziej systematycznego testowania utrudnia to wyciągnięcie szerszych wniosków. Przykładowo analiza i wnioski dotyczące orientacji i zaangażowania uwagi (Eksperyment 1) pochodzą od tych samych osób, zatem weryfikacja hipotez badawczych dotyczących tych etapów wzrokowego przetwarzania uwagowego pochodzi od prób zależnych (w zasadzie próby tożsamej). Przy takim podejściu wnioskowanie statystyczne jest nieodporne na niekontrolowane czynniki takie jak cechy intraindywidualne (np. męczliwość poznawcza, znużenie), a wpływ obserwacji skrajnych (tzw. outlierów) jest nielosowy, gdyż te same obserwacje skrajne pojawiają się przy testowaniu każdej hipotezy. Znaczącym ulepszeniem przedstawionego podejścia empirycznego byłoby więc testowanie hipotez dotyczących orientacji uwagi i zaangażowania uwagi na niezależnych próbach badawczych lub replikacja uzyskanych wyników. Uczestnicy badań w większości rekrutowali się wśród studentów nauk społecznych i wysoko ocenili swoje zdolności rozumienia sytuacji społecznych, co mogło dodatkowo zwiększyć błąd pomiaru. Obliczając wielkość potrzebnej próby badawczej Autorka spodziewa się umiarkowanego efektu ($d=0,40$), jednak nie uzasadnia spodziewanej wielkości efektu odnosząc się do podobnych badań gdzie taki efekt uzyskano. Nie można więc stwierdzić, czy brak potwierdzenia hipotez H1.1, H1.2, H2.1, H3.1, H3.2 nie jest rezultatem błędu II rodzaju. W związku z wyżej wymienionymi ograniczeniami w konstrukcji próby badawczej trudno jest wyjaśnić niespójność w potwierdzaniu dziewięciu szczegółowych hipotez badawczych, co było celem Eksperymentu 1.

Autorka prezentuje wysoki poziom umiejętności analizy danych. Analizy statystyczne wykonane są poprawnie, a dobór technik statystycznych jest adekwatny. Graficzna prezentacja wyników jest dokładna i spójna, nie znalazłam również błędów w opisach rysunków. Jedyna

wątpliwość jaka nasunęła mi się w trakcie czytania tej części pracy dotyczy tego, że dla nieistotnych efektów interakcji czasami interpretowane są kontrasty (np. s. 99) a czasami testy post-hoc z poprawką Bonferroniego dla porównań wielokrotnych (s. 103). Zastanawia mnie, dlaczego Autorka dla jednych efektów interpretuje kontrasty a dla innych testy post-hoc z poprawką Bonferroniego? Interpretacja istotnych efektów prostych dla nieistotnych efektów interakcji jest dyskusyjna, ale nie postrzegam takiego postępowania jako jednoznacznie błędnego.

Wnioski wyciągnięte na podstawie dwóch badań eksperymentalnych prowadzą do konkluzji, że wskazówki biologiczno-społeczne mogą wpływać na wzrokową uwagę przestrzenną w trakcie przetwarzania bodźców o charakterze emocjonalnym. Wpływ ten jest różny na różnych etapach zaangażowania uwagi wzrokowej. Konkluzje te Doktorantka odnosi do modelu uwagi społecznej *EyeTune* i postuluje, że wskazówki biologiczno-społeczne mogą znosić efekt stronniczości czynników kontekstowych. Autorka wnioskuje również, że efekt zgodności afektywnej pojawia się w przypadku strachu i prowadzi do przyspieszenia orientacji uwagi na scenie wskazanej spojrzeniem przerażonej twarzy. Mgr Ozga konkluzje własne prawidłowo odnosi do teorii psychologii poznawczej, choć skoro do badań własnych włącza czynniki biologiczno-społeczne to można zastanowić się, dlaczego Autorka nie odnosi własnych wniosków do teorii o charakterze społecznym, takich jak teoria dysonansu poznawczego. W konkluzjach Autorka pisze o tym, że prezentowane wyniki rzucają światło na procesy koordynacji uwagi między osobami inicjującymi kontakt wzrokowy, jednak w świetle zastosowanej metodologii to wyrażenie wydaje się na wyrost, ponieważ eksperyment pozbawiony jest elementów interakcyjnych pomiędzy dwójką ludzi i (dla badanego) ogranicza się do oglądania materiału wizualnego. W ostatniej części pracy zabrakło mi również szerszego omówienia możliwości praktycznego zastosowania uzyskanych wyników badań.

Powyższe uwagi krytyczne nie umniejszają w znaczący sposób wartości merytorycznej pracy, która została przygotowana w sposób przemyślany i staranny, z zachowaniem dbałości o rygor teoretyczny i metodologiczny. W kolejnej części recenzji, w punktach, zamieszczam uwagi dotyczące aspektów technicznych pracy.

Uwagi techniczne:

- Rozprawa skonstruowana jest w sposób spójny, konsekwentny i przejrzysty, co ułatwia przede wszystkim śledzenie toku myślowego Autorki i sposobu dowodzenia. Struktura rozdziałów ułatwia orientację w pracy i pozwala na sprawne poszukiwanie informacji. Zachowano właściwe proporcje pomiędzy rozdziałami.
- W rozprawie zachowano standardy APA (VII edycja) i zastosowano poprawnie cytowania w tekście oraz w bibliografii.
- Tabele i wykresy wykonano z należytą starannością i dbałością o detale.

- Rozprawa napisana jest bogatym językiem naukowym z zachowaniem rygoru pojęciowego (z nielicznymi wyjątkami opisanymi powyżej)
- Niekiedy w pracy występują błędy językowe oraz literówki (np. str. 12: „odanagażowania”; str. 19, pierwsze zdanie drugiego akapitu; str. 24: „czasy odpowiedzi były znacznie istotnie w warunku...”; str. 31 ostatnie zdanie pierwszego akapitu jest niedokończone itd.) co w przypadku tekstów złożonych bez opieki redakcyjnej jest zrozumiałe.

Konkluzja

Pomimo powyższych uwag krytycznych **pozytywnie oceniam rozprawę doktorską mgr Wioletty Ozgi**. W świetle wymogów stawianych rozprawom doktorskim w Ustawie z dn. 20 lipca 2018r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018r. poz. 1668 z późn. zm.) należy uznać, że praca prezentuje rozległą wiedzę teoretyczną Doktorantki w dyscyplinie psychologia i dowodzi jej umiejętności prowadzenia badań naukowych. Autorka w pomysłowy sposób połączyła wskazówki emocjonalne ze społecznymi, przybliżając zrozumienie okoruchowego wzorca przetwarzania zdjęć o różnej emocjonalności w sytuacji ukierunkowania uwagi wskazówką spojrzeniem, zatem praca spełnia również drugi wymóg stawiany rozprawom doktorskim w w/w ustawie prezentując oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Na tej podstawie wnoszę do Rady Dyscypliny Psychologia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II wniosek o dopuszczenie mgr Wioletty Ozgi do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora.

Auwa Olen'ic

